

штучного інтелекту на фінальному етапі. Таким чином, суть підходу полягає в розділенні шляху до впровадження обов'язкового регулювання на два етапи: підготовчий етап та етап впровадження закону-аналога Регламенту ЄС зі штучного інтелекту [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text> (дата звернення: 26.09.2025)
2. Закон України про авторське право і суміжні права від 01.12.2022 №2811-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n226> (дата звернення: 26.09.2025)
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 26.09.2025)
4. Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри. URL: <https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A8%D0%86.pdf> (дата звернення: 26.09.2025)

Василь ШУСТЬ

к.пед.н., доцент старший науковий співробітник відділу фахової передвищої освіти Інституту професійної освіти НАПН України

Олена ГУЛАК

д.ю.н., професор, професор кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Захист інтелектуальної власності є фундаментальною складовою економіки Європи орієнтованої, на створення нового знання. Незважаючи на прогрес, досягнутий завдяки Європейському патентному відомству (ЕРО) та Відомству ІВ ЄС (EUIPO), національні правові розбіжності й виклики, пов'язані з технологіями штучного інтелекту (ШІ), ускладнюють єдиний правовий простір інтелектуальної власності.

Наприклад, системи торговельних марок ЄС (EUTM) і промислових зразків спільноти забезпечили відносну гармонізацію в цих сферах, дозволяючи отримувати регіональний захист однією заявкою. Проте правозастосування залишається фрагментованим через різницю в національних правових режимах. Подібним чином, Директива ЄС про цифрове авторське право прагне

уніфікувати норми, але зберігає національні винятки, що обмежує ефективність гармонізації [1].

Найгостріші правові виклики виникають у патентному праві через інновації на основі ШІ. Традиційні патентні системи ґрунтуються на передумові, що винахідником може бути лише фізична особа. Ця норма стає проблематичною в умовах автономних ШІ-систем, здатних генерувати новаторські рішення без безпосередньої участі людини. Наочно це проілюстровано справою DABUS — системи, розробленої Стівеном Талером, яка створила два технічні рішення: контейнер із фрактальною поверхнею та миготливий світловий пристрій [7].

Патентні відомства ЄС, США та Великої Британії відхилили заявки, в яких DABUS було вказано як винахідника, посилаючись на вимогу щодо фізичної особи. Німецький Федеральний суд (BGH) підтвердив цю позицію, наголосивши, що лише людина може бути визнана винахідником. Водночас суд зазначив, що винаходи, створені за допомогою ШІ, можуть бути запатентовані, якщо людина відіграла вирішальну роль у їхньому створенні — наприклад, ініціювала або керувала інноваційним процесом [4].

Ці рішення відповідають міжнародній практиці, але спричинили інтенсивні дискусії щодо необхідності законодавчої реформи. Пропозиції варіюють від надання ШІ-системам правового статусу до автоматичного визнання їхніх розробників винахідниками.

Окрему проблему становить вимога достатнього технічного розкриття. Багато ШІ-моделей, особливо на основі глибокого навчання, функціонують як «чорні скриньки» — їхні внутрішні механізми важко пояснити навіть розробникам. Це суперечить положенню Європейської патентної конвенції, яке вимагає, щоб патентна заявка містила достатні деталі для відтворення винаходу фахівцем у галузі. Таким чином, існуючі правові рамки виявляються недостатніми для адекватного регулювання інновацій, породжених автономними інтелектуальними системами.

Юридична дилема, пов'язана з інноваціями на основі штучного інтелекту (ШІ), полягає в тому, що хоча їхні результати часто задовольняють критерії новизни та винахідницького рівня, самі процеси їх створення можуть бути занадто складними або непрозорими для виконання вимоги достатнього технічного розкриття. Особливо це стосується систем, що функціонують як «чорні скриньки», — зокрема моделей глибокого навчання, внутрішні механізми яких важко пояснити навіть їхнім розробникам. Така відсутність прозорості суперечить положенню Європейської патентної конвенції, яке вимагає, щоб патентна заявка містила достатньо деталей для відтворення винаходу фахівцем у відповідній галузі. Наприклад, у фармацевтиці ШІ-моделі часто ідентифікують потенційні сполуки шляхом аналізу складних, неінтуїтивних патернів, що залишає істотні прогалини у традиційному описі винаходу, необхідному для патентування.

Паралельно виникають питання й у сфері авторського права. Твори, створені за допомогою генеративних ШІ-систем, викликають дискусії щодо

наявності оригінальності та авторства. На відміну від патентного права, де вимога до фізичної особи як винахідника залишається жорсткою, деякі юрисдикції починають визнавати авторський захист за умови значного творчого внеску людини. Так, у знаковому рішенні 2023 року Пекінський інтернет-суд надав авторські права на зображення, створене за допомогою моделі Stable Diffusion [3]. Суд визнав, що користувач, пан Лі, своїм вибором підказок, параметрів і естетичних налаштувань здійснив достатній творчий внесок для відповідності критерію оригінальності. Коли третя особа, блогер Лю, використала зображення без дозволу, суд ухвалив рішення на користь пана Лі. Цей прецедент свідчить про поступове формування нового правового підходу, який розрізняє роль ШІ як інструменту та людини як творця, і контрастує з більш консервативною позицією в інших правових системах, зокрема в ЄС та Німеччині, де питання авторства залишається неврегульованим.

У рішенні Пекінського інтернет-суду було чітко зазначено, що, хоча зображення технічно було згенероване системою штучного інтелекту, саме творчий внесок пана Лі — у формі підбору підказок, налаштування параметрів і вибору естетичних характеристик — забезпечив достатній рівень людської участі для відповідності критерію оригінальності за китайським авторським правом. Суд підкреслив, що саме керівна роль пана Лі у творчому процесі встановлює його як законного автора, тим самим відмовляючись у захисті повністю автономним творам ШІ. Це рішення відображає поступове формування правової доктрини, яка розрізняє між інструментальним використанням ШІ та його автономною творчістю.

На відміну від цього підходу, Європейський Союз дотримується строгішої позиції, вимагаючи безпосередньої творчої участі людини як умови для надання авторського захисту. У зв'язку з цим правові експерти пропонують або ввести окремі категорії інтелектуальної власності для творів, створених ШІ, або модифікувати існуючі норми авторського права, щоб відобразити спільний характер сучасних творчих процесів, у яких людина та ШІ діють у взаємодії.

Особливу увагу в Європі приділяють питанню законності використання захищених авторським правом матеріалів для навчання ШІ. У знаковому рішенні Регіональний суд Гамбурга визнав, що використання фотографій, захищених авторським правом, у навчальних наборах даних може бути правомірним за умови дотримання положень § 60d Закону Німеччини про авторське право [5]. Зокрема, суд постановив, що відтворення таких зображень для навчання моделей ШІ підпадає під виняток, передбачений для інтелектуального аналізу тексту та даних (TDM), якщо воно має некомерційну мету та спрямоване на наукові дослідження. Це рішення підкреслює баланс між інтересами власників авторських прав і потребами наукової та технологічної інновації в епоху штучного інтелекту [2].

Рішення Гамбурзького регіонального суду має значні наслідки для розвитку досліджень у сфері штучного інтелекту (ШІ), зокрема для ініціатив з відкритим кодом, які покладаються на загальнодоступні набори даних. Підтвердивши застосування винятків для інтелектуального аналізу тексту та

даних (TDM) до навчання ШІ-моделей, суд надав правову підставу для використання матеріалів, захищених авторським правом, за умови їхнього некомерційного наукового призначення. Це знижує юридичні ризики, пов'язані зі збором даних, і може сприяти більш широкій міжнародній співпраці в галузі дослідження ШІ.

Суд також звернувся до Регламенту ЄС про штучний інтелект 2024 року, який прямо дозволяє використання даних для навчання ШІ [6]. Це посилення підкреслює узгодженість національного та європейського законодавства, посилюючи правову визначеність для розробників, що діють у різних юрисдикціях ЄС. Таким чином, рішення набуває наднаціонального значення, формуючи європейський прецедент щодо сумісності авторського права з потребами інновацій у сфері ШІ.

Однак суд утримався від вирішення одного ключового питання: чи є обмеження використання, виражені в нетехнічних форматах — зокрема, у вигляді заявлень природною мовою — юридично обов'язковими, чи ж власники авторських прав зобов'язані формулювати такі обмеження у машинозчитуваних стандартах, наприклад у файлі robots.txt. Визнавши складність цього питання, суд залишив його відкритим для подальшого правового тлумачення, що створює правову невизначеність щодо механізмів відмови від участі в TDM-процесах.

Закон ЄС про штучний інтелект, який набуде чинності у 2026 році, впроваджує ризик-орієнтований регуляторний підхід, класифікуючи ШІ-системи залежно від їхнього потенційного впливу на суспільство. Розробники таких систем зобов'язані дотримуватися суворих технічних і правових вимог, зокрема забезпечувати прозорість, пояснюваність алгоритмів та належну документацію процесів прийняття рішень. Ці обов'язки безпосередньо стикаються з інтересами інтелектуальної власності: розкриття архітектури моделей, джерел даних і внутрішніх механізмів може поставити під загрозу комерційну таємницю або патентовані рішення, які компанії традиційно захищають як стратегічні активи. Таким чином, ключовим завданням стає пошук балансу між регуляторною прозорістю та захистом конфіденційної інноваційної інформації.

Окрім того, Закон передбачає чіткий розподіл відповідальності по всьому ланцюжку розробки та впровадження ШІ, що перетинається з нормами інтелектуальної власності — зокрема щодо авторства, ліцензування програмного забезпечення та володіння патентами. У зв'язку з цим особливо важливою є гармонізація національних правових режимів у державах-членах, щоб уникнути суперечливих тлумачень щодо власності на інновації, створені за участю ШІ.

Впроваджуючи єдині стандарти дотримання вимог, Закон сприяє зменшенню правової фрагментації в ЄС, що узгоджується з ширшими зусиллями з гармонізації прав ІВ через Європейське патентне відомство (ЕПО) та Відомство ІВ ЄС (EUIPO). Це не лише знижує регуляторний тягар для бізнесу, але й створює більш передбачуване середовище для інвестицій у передові технології. Хоча Закон накладає нові обов'язки, він водночас сприяє інноваціям, уточнюючи правові рамки для творів і винаходів, пов'язаних із ШІ.

Таким чином, європейський підхід до регулювання ІВ у контексті ІІІ відображає складний компроміс між правовою традицією та викликами цифрової трансформації. Незважаючи на значні досягнення в гармонізації через ЕРО, ЕUIPO та Суд ЄС, існуючі правові механізми залишаються недостатньо пристосованими до специфіки автономних інтелектуальних систем. Подальше вдосконалення законодавства вимагатиме від політичних інституцій зважування економічного потенціалу ІІІ з потребами правової визначеності, справедливості та захисту інновацій. Успішне вирішення цього завдання дозволить ЄС зберегти конкурентоспроможність у глобальному інноваційному просторі, зберігаючи при цьому цілісність та адаптивність своєї правової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text (дата звернення: 01.10.2025)
2. Рішення Гамбурзького місцевого суду у справі № 310 О 227/23 від 27 вересня 2024 року. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/judgments/details/2381> (дата звернення: 01.10.2025).
3. Рішення Інтернет-суду Пекіна у справі Лі проти Лю (2023) Jing 0491 Min Chu № 11279 від листопада 2023 року. URL: <https://archive.org/details/li-v-liu-beijing-internet-court-20231127-with-english-translation> (дата звернення: 01.10.2025).
4. Рішення Федерального суду Німеччини у справі № X ZB 5/22 від 11 червня 2024 року. URL: <https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&az=X+ZB+5/22&nr=138469> (дата звернення: 01.10.2025).
5. Act on Copyright and Related Rights (Copyright Act) § 60d : Text and data mining for scientific research purposes / Germany. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_urhg/englisch_urhg.html (дата звернення: 01.10.2025).
6. Регламент (ЄС) 2024/1689 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 року про встановлення гармонізованих правил щодо штучного інтелекту (Акт про штучний інтелект). Official Journal of the European Union. 2024. 12 July. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202401689 (дата звернення: 01.10.2025).
7. Thaler V. Comptroller-General of Patents, Designs and Trademarks : [2023] UKSC 49. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2021-0201.html> (дата звернення: 01.10.2025).